

MÁTÉ PETRIK Emese

Óvó- és Edzőképző Főiskola, Szabadka
turulemese12@gmail.com

A TŰZKÚT HERMETIKUS VERSBESZÉDÉNEK WEÖRESI SAJÁTÓSSÁGA

A *Tűzkút* kötetben a költő szubjektumszemléletének szintetizáló jellege körvonalazódik. A versek közötti utalásos szerkezet, a motívumok oda-vissza olvasása lírai többletjelentéssel látja el a költői én hagyományosan megélt szerepkörét. Az intertextualitás által kiterjesztett szöveguniverzumban a klasszikus értelemben vett lírai „én” metafizikai síkban bontakozik ki, megteremtve az átjárhatóságot a metabeszéd retorikai figurativitásának. A befogadó szubjektuma összeérlelődik az olvasott költemény szubjektumával, gazdagítva az orpheuszi színezetet: az örök embert, a világ ősi alapformáját, az isteni származástudatot, a földi és égi világ közötti átjárhatóságot, az átlényegülést, a körköröséget.

Kulcsszavak: a *Magyar Műhely* szellemi köre, Weöres-különszám, belső paradigmaváltások, transzcendentalizmus, a szubjektum önreflexiójának metamorfózisa.

A XX. században 1963 volt a magyar művésztelmisség számára a Nyugatra való kirajzás első komolyabb hulláma. Külföldi magyar, „ismeretlen” fiatalok támogatták sikerrel idősebb mestereiket. Az *Új Látóhatár* létezése irodalmi együttműködésre serkentette a lapalapítókat. Közös kezdeményezésre 1959 tavaszától Harczy József, Ditrói Ákos, Nyéki Lajos, Szakál Imre, Sipos Gyula hétfőnként rendszeresen találkoztak. Kéziratokat olvastak, bírálták egymás írásait, és a felmerülő folyóiratcím javaslatokból (*Európa*, *Új Hajtás*, *Nyugat*, *Műhely*, *Magyar Néző*) már az első találkozásokot követően a *Magyar Műhely* név alakult ki. Németh László tanulmánykötete szolgálta az inspirációt. A „magyar” jelző a hazától elszakadva különös fontossággal bírt. A „műhely” az írói munkának a tehetségre és szorgalomra épülését hangsúlyozza, ellentétben a misztikus megnyilatkozással. 1960 nyarának elejétől, hétfőnként az ösztöndíjas egyetemi

hallgatók céltudatos szervezőmunkába lendültek. Előre megterveztek három számot, és folyamatosan gyűjtötték a közölhető írásokat, nyomdát kerestek, előfizetőket toboroztak. Lapalapítási engedélyre nem volt szükségük, a magyarországi szabályrendszerrel ellentétben. A megjelent számokból tizenhárom kötelepéldányt kellett küldeni négy különböző intézménynek, a Központi Bíró-ságnak, a Külügyminisztériumnak, a Tájékoztatásügyi Minisztériumnak és a Nemzeti Könyvtárnak. A Franciaországban élő magyar fiatalok a *Magyar Műhely* megalapításával kulturális hiányt is pótoltak. A nagyobb európai városokban ugyanis a külföldön élő, tanuló vagy emigrációba kényszerülő értelmiségieket a bécsi *Magyar Hírmondó*, a római *Katolikus Szemle*, a müncheni Új Látóhatár és *Nemzetőr* valamint a londoni *Irodalmi Újság* tömörítette maga köré.

Weöres Sándor – különszám a *Magyar Műhely* mint szellemi műhely kiadásában

Első irodalmi estjük 1962. április 14-én, szombaton volt: irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat lévén, a *Magyar Műhely* május–júniusi számával nyílt meg a Párizsban élő magyarok szellemi fóruma. Évente hat alkalommal történő megjelenést terveztek. A szerkesztőbizottság tagjai Czudar D. (szül. Harczy) József, Márton László, Nagy Pál, Papp Tibor, Parancs János, Szakál Imre. A versek, az elbeszélések, a tanulmányok, a fordítások, a könyvismertetések, a képzőművészeti anyag és a visszaemlékezések magas irodalmi színvonalat képviselnek még ma is. Irodalomtörténeti adalékként tartható számon, hogy a lap hátsó borítóján a Jugoszláviában havonta megjelenő *Híd* irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóiratot népszerűsítik. Négy laptársukat (a müncheni *Új Látóhatárt*, a brüsszeli *Szemlét*, az újvidéki *Hidat*¹ és a budapesti *Új Írást*) nem a kiadók kérésére közölték. Hornyik Miklós a *Magyar Szó Folyóiratszemle* című rovatában a folyóirat színvonalát emeli ki: „A külföldön megjelenő magyar nyelvű kiadványok közül a párizsi *Magyar Műhely* a legszínvonalasabb irodalmi-kritikai folyóirat. Öt évvel ezelőtt alapították a francia fővárosban élő magyar írók, s talán ez az egyetlen emigráns folyóirat, amelyet elsősorban nem emigráns volta jellemez” (Hornyik 1967, 14).

A *Magyar Műhely* kiadásában 1964. március 15-én megjelentetett Weöres Sándor-külo nszám (7–8) osztatlan sikert aratott. A magyar irodalom megújításának ezt a szellemi fórumát kedvező visszhangok fogadták térségünkben. 1965-ben Jung Károly a Párizsban kiadott *Tűzkút* példányáért és a *Magyar Műhely*

1 A vajdasági magyar sajtó válaszkérdései közül további utalást találunk e témakörben a *Magyar Szó* 1962. május 27-ei, 1967. június 18-ai és a *Híd* 1967. évi májusi számában.

egyik számaért cserébe az induló Új Symposion számait küldte el (Nagy 2002, 145). Ebben az időszakban körülbelül harminc példányt küldött a szerkesztőség a Vajdaságba. A Kölnische Rundfunk magyar adása 1964 augusztusában számol be az említett számról és a folyóiratról. Határ Győző megköszöni, hogy „avatottabbak is megpróbálják beverni e határon-túli süket kis ország fülébe, amit oly régóta kiáltozunk: hogy Sanyi egyszerűen felfalta szabványkliséinket, az »urbánusoknak« a legurbánusabb, a »népiesnek« a legnépiesebb, és költőnek a legnagyobb” (Nagy 2002, 145–146). Sente Imre 1964. április 30-án Lundból írt levelében kiemelkedőnek tartja ezt a különszámot: „itt csakugyan valami olyan nagyságról van szó, amely már nem is európai, hanem kozmikus. Micso-da költő, »a Költő«! The father of the man – a csecsemő önfeledtségével játszadozik a csillagokkal s a legkisebb erőlködés nélkül a mázsás szavakkal. Hogy így együtt lehet Csöngé Babilonnal s a medvéenekes osztjakok Gilgamesse!” (Nagy 2002, 146).

Nagy Pált és Weöres Sándort Bajcsa András mutatta be egymásnak, kinek felesége Blaskovich Hana, Weöres unokahúga volt. Kibontakozó barátságuk három évvel előzte meg a párizsi vendéglátást. Az 1963 márciusában kihirdetett amnesztiát követően jelentek meg Párizsban az első magyar írók. Június 28-án a franciák megrendezték az országukban élő magyar írók első franciaországi irodalmi estjét. A Théâtre le Kaleidoscope színpadán vendégként jelen volt Weöres Sándor, Károlyi Amy, Pilinszky János, Kormos István és Tardos Tibor. Weöres ekkor adta át a *Tűzkút* kéziratát közlésre. 1963 decemberében, a hatodik számban bejelentik, hogy hónapokon át egy különszámmal készülnek az ötvenéves költő köszöntésére. Miután a szerkesztőség megértette Weöressel, hogy nem a magasztalás a céljuk, hanem életművének, pályájának a felrajzolása, a költő már nem ellenezte, hanem segítette munkájukat. A különszámokkal főként az akkori kortárs magyar irodalom szellemi nagyjait kívánták európai irodalmi színvonalon bemutatni, akiket elődüknek tekintettek, és a szülőföldjük politikai szemléletéből kifolyólag teljesen mellőzöttek voltak. A különszámok sorát Weöresé nyitotta meg, majd többek között követte a Kassák Lajosnak, a Füst Milánnak és a Szentkuthy Miklósnak szentelt szám. A *Magyar Műhely* szellemi köre támogatta Mándy Ivánt, Jékely Zoltánt, Tandori Dezsőt, Erdély Miklóst, Oravec Imrét, Orbán Ottót, Eszterházy Pétert és Molnár Miklóst is.

Irodalomtörténeti érdekesség a különszám megjelenését megelőző dokumentáció, mely elsősorban Parancs Jánosnak, a párizsi *Magyar Műhely* alapító szerkesztőjének bölcsességét, előrelátását dicséri. Kihívó nyíltsággal és bátorsággal nézett szembe a korral. Közeli munkatársainak vallomása értelmében a „tudatfeletti szellemerőket megmutatja, és munkába fogja” a történelem folya-

matainak őszinte megnevezése révén. A Weöres-különszám szerkesztését 1962 végén és 1963 elején kezdték meg Bajcsa András segítségével. Weöres 50. születésnapjára, 1963 júniusára szándékoztak megjelentetni. A történelmi és politikai helyzetre való tekintettel Weöres Sándorral tiltakozó nyilatkozatot íratott a szerkesztőség: „Tiltakozás egy kalózkiadás ellen – Nyilatkozat – Meglepetéssel és megdöbbenéssel értesültem, hogy a párizsi és hollandiai fiatal magyar írók társasága, a *Magyar Műhely* kiadta új verseim gyűjteményét, anélkül, hogy szerződést kötöttünk volna. A könyvön nincs copyright jelzés, se a nyomda megnevezése, azt sem tudom, melyik országban készült és hány példányban. Minderre vonatkozólag semmiféle értesítést nem kaptam, se a könyv megjelenése előtt, se utána, mind ez ideig. – Tavaly nyáron Nyugat-Európába utaztam, és új verseim gépirásos gyűjteményét – a nálunk azóta sajtó alatt levővel teljesen azonos szövegű példányt – emlékül adtam párizsi kollégáimnak. Olvasásra, esetleg szemelvényes fordításra, de nem a magyar nyelvű kiadás céljából. Erre sem szóbeli megállapodás, sem írásbeli szerződés nem történt. – Lehet, hogy a kiadással örömet és meglepetést akartak szerezni: talán úgy vélték, hogy a könyv itthon nem juthat nyilvánosság elé. Azonban a kötet sajtó alatt van a Magvető Könyvkiadónál, szabályos szerződés alapján, melynek a jogtalan külföldi editio váratlan és törvénytelen konkurenciát jelent. Ez a szokatlan eljárás, mely a kiadónak és a szerzőnek egyaránt kínos, nem lehet akadálya annak, hogy én a Magvetőnél készült kiadványt tekintsem egyedül jogosnak, és munkámat ezúton igyekezzem az itthoni olvasóknak felajánlani. – Az ügyel kapcsolatban a Szerzői Jogvédő Hivatalnak is bejelentettem tiltakozásomat. – Budapest, 1964. március 14-én” (Domokos 1993, 179). Weöres Sándor *Tűzkút* című kötetét már csak akkor engedélyezte a párt, mikor az Párizsban napvilágot látott a *Magyar Műhely* kiadásában, avagy: a francia fővárosban jelent meg az otthon betiltott könyve. Senki sem méltatta otthon a kötetet, mert egyetlen sor se szól a szocialista építésről – „csak költészet” (Domokos 1993, 180). A *Magyar Műhely*-féle *Tűzkút* Joseph Deschler müncheni nyomdájában készült 1500 példányban, Jászi Géza művészettörténész segédletével, ki részidős gépszedő szakmunkásként dolgozott a nyomdában. A kiadás költségeinek egy részét a hollandiai Mikes Kelemen Kör biztosította, kisebb részben pedig Juhász Vilmos katolikus író, irodalomtörténész. A két *Tűzkút* szövege egyetlen szó kivételével teljes hasonló. A kötet elején a *Köszöntés*ben tapasztalható az eltérés:

„A negyven évnél hamarabb elérkező III. évezrednek küldöm könyvemet, nem sejtve, meddig őrzi meg és kedvére való-e, de bizakodva, hogy rácáfol a Menschendämmerung próféciaára; és remélve, hogy nem pesszimizmust és nihilizmust lát ez írásokban, inkább kacag a spiritusz – csempészetben, amit a

szellemi szesztilalomnak talán² már véget ért időszakában úztem, s ugyanazzal a derűvel néz vissza öreg szemembe, mint én előre az ő kedves fiatal szemébe.” A két kiadás fedőlapterve is különbözik. A külhonit Babócsay Lajos, a hazait Illés Árpád készítette. A hazai kiadáson 4000-es példányszámot tüntettek fel. A kortársak vallomása szerint csak vidéken lehetett pár példányt venni, mert a zömét zúzdába küldték. A költő több kiadásra szánt kötetére volt jellemző még a mostoha sors. 1941-ben elvetették a *Teomachiának* az újrakiadását, 1958-ban a *Bolond Istók ifjúsága* újrakiadási tervét hiúsították meg, úgyszintén *A holdbeli csónakosét* is. 1962-ben a *Bolond Istók vázlatkönyve* című munkáját, illetve módosított címén az *Átváltozásokat*, ugyancsak nem adták ki (Domokos 2002, 69).

A *Tűzkút* hermetikus versbeszéde

Weöres Sándor monográfusai, kritikusai szerint a hermetikus versbeszédmód a *Tűzkút* című kötetében mutatkozik meg legteljesebben. Költészete sokféle utat bontakoztat ki a határhelyzetekben. Ezek a különös határok szoros kapcsolatban állnak az irodalmi szöveg természetével, a modern irodalomtudomány alakulásával, többszemponúságával, a korszakhatárokkal. Él-et – tört-én-elem – költész-et elemek és részelemek közötti folyamatos áramlás, interpretációs folyamat cirkuláltatja őket. A nyelv önreflexitása, a hangsúly, az értelem transzformációja, nyelvi játékok, antropologizáló olvasás Weöres költészetében az ember és a valóság viszonyát boncolgatják, értelmezik újra az idő folyamatában. Átváltásaiban formálódik költeményeinek reneszánsz líraisága, kései romantikája, a mallarméi értelemben vett szóköltészete, a retorikai alakzatok láncolatában az avantgárd, a haszidizmus, a kabbala, az ősiség nyelve. A befogadó szubjektuma összeérlelődik az olvasott költemény szubjektumával. A költemény lényegisége többletfunkciót írt: olvasható önmegszólításként, ill. egy másik olvasat szerint a hang valakihez, egy „te” alakhoz beszél. Mindkét alak, „én” és „te” számára ismert dolgot közöl, és a kollektív emlékezet által meghatározott eseménysor egyedi élményterét tárja föl.

Weöres költészetének kezdeti meg nem értését a kritikáírás ellentmondásossága is segítette. A kiteljesülés még folyamatban van. A recepció változása, az irodalomtudomány nyitása a transzcendentalizmus és a művelődéstörténeti

2 A hazai kiadásból kimaradt a talán szó, ami a mondat értelmét teljesen megváltoztatta: „A negyven évnél hamarabb elérkező III. évezrednek küldöm könyvemet, nem sejtve, meddig őrzi meg és kedvérevaló-e, de bizakodva, hogy rácafol a Menschendammerung proféciájára; és remélve, hogy nem pesszimizmust és nihilizmust lát ez írásokban, inkább kacag a spiritusz – csempészeten, amit a szellemi szesztilalomnak már véget ért időszakában úztem, s ugyanazzal a derűvel néz vissza öreg szemembe, mint én előre az ő kedves fiatal szemébe.”

interdiszciplináris kérdések felé, illetve a belső paradigmaváltások sorozatának átváltásai a filológia, az elmélet, a hagyomány, az értelmezői demokrácia, a szöveg versus centrizmus mentén zajlott és zajlik. A felkínált perspektívák pluralizmusa és az alternatívák jelenléte felkínálja a különböző módú versolvasatokat és befogadási módokat. A versek egyetemes értéke akkor marad meg és bontakozik tovább, ha a befogadók újabb és újabb értelmezői alternatívákkal gazdagítják a műalkotásokat, életben tartva a folytonosságot, megélve az attitűdváltások, az értő és érző egyénben zajló értelem transzformációja, az antropologizáló olvasás, a nyelvi játékok kínálta többletjelentést, többletérzetet. „A vers beszél – írja Derrida – még akkor is, ha semmilyen referencia nem ismerhető fel rajta, semmi olyan, mint a Másik, mint az a Másik, akihez beszél, semmi olyan, ahol azt mondja, hogy valakihez beszélne. A vers, ha nem éri el ezt a másikat, akkor is őhozzá beszél. A Másik valahogy mindig létrejön” (Derrida 1992, 64). A dialogikus recepcióban az intertextualitás, a kultúrák közöttiség szerves része az értelmezői eszköztárnak a fogalmak új jelentéseket nyerne, új szempontokkal párosulnak. Az olvasó az általa nem ismert és/vagy egy jelentésformában identifikálható olvasási módot továbbépíti, mert Weöres költészetében a redukált szintaktikai eljárások között nem ritkák a tételszerű, önreflexív mondatok, melyek a nyelv–metanyelv különbségéből építkeznek. Egy olyan mesterséges szubjektum aposztrofálódik, amely nem tud a másikkal dialógusba lépni. A grammatikában képzett, szerkezetileg megszokott értelmet retorikailag átformálják, a hétköznapi értelmet átcsúsztatják a metabeszédek formációi közé, a nyelv és a metanyelv közötti értelemalkotás különbségeinek elfedése által. A metabeszéd retorikája készíti az olvasót, hogy a mondatok értelmét éppen a hasonló figuratív játéktér területén keresse meg.

A versek közötti utalásos szerkezet, a motívumok oda-vissza olvasása lírai többletjelentéssel látja el a költői én hagyományosan megélt szerepkörét. Az intertextualitás által kiterjesztett szöveg univerzumban a klasszikus értelemben vett lírai „én” metafizikai síkban bontakozik ki, és alakítja ki önmagát.

A nyelv által kifejezett szélsőséges szubjektivitás belső mozgása nem korlátozódik egyetlen szubjektumba, követhetővé válik a szubjektum önreflexiójának metamorfózisa. A *Tűzkút* különösen alkalmas e célra, mert „a szintézis verseskönyve, Weöres költői lehetőségeinek foglalata, költői geográfiájának teljes mappája: összefoglalója és értelmezése, költői eredményeinek »lezárása«, s egyben általánosítása is a megtett útnak” (Bori 1990, 351). A kötet szintézist bemutató sajátossága kínálja az egyedi alkalmat arra, hogy körvonalazódjon a költő szubjektumszemléletének szintetizáló jellege. A XX. század derekán a költészet szellemiségét a létteljesség határozza meg, és a kozmikus távlat felé

nyit. Einstein a föld törvényeinek relativitására, és az Egyben³ összpontosulni vágyó sokféleségre mutat rá. Carl Jung a kollektív tudatalatti fogalma révén mérhetetlen távlatokat nyitott a lélektan számára, így a lírai szubjektum számára is. Várkonyi Nándor mitológiai⁴ előadásai Weöres világlátásának, költészetének orpheuszi színezetét adta meg: az érzékfeletti világ érzékeit, értékeit megnyilvánítani, átlényegíteni az érzékelhető anyagi világba. Megteremteni ezzel az átjárhatóságot! A két világ átjárhatóságának tulajdonságaival rendelkező lény a *Nimfa, Loreley*, melyek verscímet is jelölnek; az elvont fogalmat alkotó varázslás, mese és mesefigura (*Varázs-virágok, Egérrágtá mese, Zimzizim, A láthatatlan jelenlévőhöz, Az unikornis látogatása, A sötétségnek áldozás*); az érzelmi átlényegülést hordozó és közvetítő víz, álom és emberi arc (*Át a vizen, Álmodott sor, Az arc*); a belső átlényegülést képviselő szerelem női és férfi princípiumokhoz kötődve (*Intimus, Fairy spring, Grancorn lovag*). A kötet cím önmaga ellentétben kettős átlényegülést jelképez. A földkérgen áthatoló, mély titkos tengert feltáró kút⁵, mely a földalatti vizek kékségét összeköti az ég kékjével egységes

3 Az Egy fogalma Weöres Sándor sajátos szubjektumszemléletében meghatározó fogalomná vált.

4 Várkonyi Nándor előadásai, baráti társalgásai korán avatottá tették Weörest a mitológiák terén. Várkonyi *Sziríát oszlopai* című kötetében összegezte mitológiai kutatásait, amit a költő nagy kedvvel olvasott. Alap- és középfokú iskoláit többnyire magántanulónként fejezte be, így belemélyedhetett hosszabb tanulmányokba.

5 A motívum jelen van a klasszikus lírában. Csokonai „klárisoldalú kútról” álmodik, „gyengén körülölelve / Rózsákkal és eperrel” (Álomlátás). Vörösmarty *A romban* ugyanezt az édeni kertet varázsolja a kút köré: „Kút csorgott tövinél gyéren, körülötte gyümölcsfák / A ligetek csendjét patakok csörgési vidíták”. Kosztolányinál az otthonosságot fejezi ki: „vadfű tenyész az udvaromba lent, / a kút körül néhány vad mályva leng”. Weöres *Dob és tánc* című versében a kút motívum teljes költészetéhez viszonyítva itt van jelen legkoncentráltabb jelentésmörítő formájában. Célszerűnek mutatkozott, hogy képvers formátumban történjen a kiemelés:

	kút csöndje fű	
	kútra hajló béke csönd	
	kút békéje inda	
fű	inda	kő
	lomb hintája kúton	
	fény ingája kútban	
	kút cseppje	
	cseppek csengő csöndje	
	kút habja kő lombja...	

A kút motívum szózenével ébresztett asszociációk láncolatává fűződött. Amikor a lenti határtalan tenger követeként a kút a fönti világ felszínére juttatja annak éltető erejét, a rügyfakasztó nedvek átáramlanak a fákon, virágokon. Mindig szem előtt van az élet vendég volta, a létáramlás ideiglenessége. A kút vize az élet vizeként a *Tizedik szimfóniában*, és a *Csongor és Tündében* is a múlt és az eljövendő titkok őrzője. Az idők feneketlen mélységének metaforája Thomas Man költői intonációjában is, a *József és testvérei* élén („Mélységes mély a múltnak kútja...”). A bibliai József-történetben is, melynek gyűlölködő testvér-alakjai voltaképpen a mélyből fölbuzgó időfolyamba akarják visszagyömöszölni, s így meg nem születetté átváltani öccsüket kútba vetéskor. Az idő

egészként. Vize rendre életfakasztó forrásként, megtermékenyítő kiadásként, s az örök létáram közvetítőjeként kerül szimfóniáiba.

E zenei forma és az átlényegülések egyedi sajátossága a körkörösség. Az érzékfeletti és az érzékelhető világ közötti folyamatos kapcsolateltetés során a szellemiség körforgásszerűen nemesíti az anyagot. Weöres Sándor a kör motívumát helyezi a fókuszba.

A *Tűzkút* kötet mottója egy méltatlanul elfeledett XIX. századi költőnek, Ungvárnémeti Tóth Lászlónak a verséből származik: „*Körbe forognak mindenek az ember körül / És a vezérsugárokon folynak belénk...*” (Domokos 1993, kötetmottó). E mottó szinte válasz A *fogak tornáca* című kötet címadó versére: „*Ha pokolra jutsz, legmélyére térj: /az már menny. Mert minden körbe ér*”. A kör a négy alapvető geometrikus szimbólum egyike, a középponttal, a kereszttel és a négyzettel egyetemben. Szimbolikája érintkezik a többi körkörös alakzattal. Mivel önmagába visszatérő jel, az egység, az abszolútum és az eredeti tökéletesség jelképe. A teljesség, az egy, az egész szimbóluma; mint végtelen vonal egyszerre az idő és a végtelenség, az örök és az Egy. Az örök visszatérés, a ciklikus világszemlélet kifejezője. A kör mindig az isteni, az égi, a szellemi tartalom, szemben a négyzettel, amely az emberi, a földi és a testi jelképe. Mint napkorong, a napistenek attribútuma, szoláris és maszkulin princípium, mint lélek vagy psziché, a lunáris, anyai elv megtestesítője. A prehisztorikus sírköveken a koncentrikus körök a halál vizein való elsüllyedést, ill. a belőlük való kiemelkedést: a halált és az újjászületést is jelenthetik.

A *Tűzkút* szinte minden verse a körkörösségen alapul. A szerkezeti felépítés belső lélekkörből, a szellemiség anyagi formába öntésével kezdődik *Intimus* (Az *asszonyszoba*, A *kerti szék*, Az *arc*). A fénynélküliség „élettelen kertjét” megtermékenyíti a fénnel telt „*kertünk annyi szépe (...)* s az űr, az ismeretlen, / *kinek formája nincsen, / hadd járjon ki-be rajta és mindinkább emeljen szép rejtett szárnyaidra.*” A földi, az anyagi dolgot, míg az égi, a szellemet nemesíti meg. A *Nyolcadik szimfónia* című vers három részes időkútjából három időkör idéződik fel ciklikusan: múlt, jelen, jövő. Mindhárom időkút az emberré nemesedés három-három próbatételét eleveníti meg. Az öntudatra ébredést a múltba való visszaemlékezés révén, a jelen eseményeinek ok-okozati összefüggéseit és a jövőben való érzelmi kiteljesedést. A múlt emlékeit idéző kút „*Valaki ül a magasban*

azonban nem fordítható vissza, hirdeti Weöres szimfóniája, minthogy nem is mozog, s iránya sincs, mint hinnénk: egyszerre létezik minden metszete, s hullámai „el nem vesző hullámgyűrűk”, melyeket magunk is felismerhetünk, ha értelmünk korlátain túllépve keressük őket: Ifjú emlékezet, te lyukas tenyerű pazarló! Míg gondos gazdaként mindent betakar, megóv az ős feledés! Fukar jóságát – öröklétünkkel nem vesző hullámgyűrűit – értenék szívünkben is, ha ott, ama kútban ígére ige visszhangzana, vagy értelemnek értelme volna.

(...) *pamut-fonál fut kezében, / sok kis emléket gombolyít*” az égi eredetre való visszaemlékezés megfakulásáról ad hírt. Az ókor aranyszálú Ariadné sorsfonala jelenünkben könnyen elszakadó pamutfonállá vált, de még segíti az emberi párok találkozását. A jelenben önmagunkban szakadozik a sorsfonal, akárcsak az embertársainkkal való kapcsolatkiépítés során: *„idegenül, mondd, mért fogadtál, / hisz jöttödnek örültem én / míg ajtóm szinte feléd lépett / vele én nyíltam volna néked*”. Ha jelenünk értékeit nem sikerül megélni, a jövőben való kiteljesedés sem várható *„de aki a határon túlra látna, / itt nincs és nem is lehet soha; mert ha van: nem fönn-lebegőben, / már érkezéskor eltűnőben*”. Az ok-okozati kapcsolatokat feltáró kút, a jelenben való megtorpanás fő gátját nevezi meg, a megélt érzelmekhez való ragaszkodást *„a feltámadt álom ujsa kószál / ernyedte húru hangszerén, lapoz árnyék-bibliában (...) régen meghalt ifju lány / bámul rája elhanyatlón / ingaóra homlokán*”. A most pillanatának kapcsolatteremtő sikertelenségeit a múltban való élés, a múlttól való elszakadás képtelensége blokkolja, *„itt soká élek én / fecskéfészek ereszén / pelyhek közt magányosan / kísértet-vadonban egymagam*”. Megszületett a magány életérzése. A kapcsolatteremtés lehetetlensége a belső érzelmi akadályokban nyugszik *„(holdsütésre várnak) / égi menyasszonyokat (elmeszesítik a vágyat)*”. Az égi szerelem nem tud megvalósulni a földön. Az égi fellegek buborékaiban marad: *„ó te messzi pára-lány / és te kis arany köd-isten / ki a szégyen alkonyán / elolvadsz a fürdővízben!*”. Az érzelmi kút az érzelmi fonalak szakadását, gyökértelenségét jelzi: *„Habba fúlva fekszem itt / s kinn a kék légen keresztbe / ahol már a kora-este / gyökér nélkül szétültette / fülemüle-bokrait, / lentről függenek az egekbe*.” A jelen várakozással telik: *„Két álom közt várok ébren, / pillantásom gömb-medrében / tó és part és ég forog / fogam közt kristály ropog*”. *„Hol van már a tavalyi hó*” Villoni párhuzamaként jelentkezik a kérdés: *„De te mikor jössz el értem?”* Az érzelem a jövő időben, a még létre nem jöttben teljesezhet ki: *„míg telt kristályon át / az ital vulkán-tüzében / új szemem szemedbe lát –”*. Az érzelmi átminősülés a szemek tükrében, azaz a lélekben való találkozás révén valósul meg. A verseskötet a sorsfonalvezetés drámai ciklikusságának középpontját nevezi meg a *Fairy spring* és a *Grancorn lovag* című versekkel. A szerelem létérzésében egy időben van jelen az önmegsemmisülés: *„Ó a közös kétféle vágy / vakon egymás felé szalad / egyetlen cérnaszál-hídon / és a híd mindig leszakad*” (*Fairy spring*), és az újjászületés lehetősége: *„Boldogok az összekulcsolódó szeretők: úgy kapnak, hogy adnak, s úgy adnak, hogy kapnak;”* (*Fairy spring*). Felemelkedés vagy bukás?! A két kompozíció az egyén belső átváltozásának érzelmi ellentétpárjait tárja fel. Azt a kettősséget, melyet a szerelem bont ki a legszínesebb árnyalataiban. Felvillantja a választás lehetőségét: hűség/düh, vígság/durcásság, mosolygás/kényesség, gyönyörűség/vad sihederség, összehajolás/veszekedés, ölelés/dulakodás, nevetés/sírás, könnyörgés/

fölény, simogatás/adás, fátyol-vékony/páncél-erős határ (*Fairy spring*); hírnév/álmodozás, győzelem/áldozás, vágy/bűbáj (*Grancorn lovag*). A kötet szerkezeti felépítésének záró harmadában, a kör spirálmozgása révén, önmagát újíttja meg. Az anyagi létminőséget ismét emlékezteti szellemi, égi eredetére, a felemelkedés lehetőségére. Az átlényegülést, az érzékfeletti monda- és mesevilág könnyed dalocskái, formajátékai tárják fel (*Varázs-virágok, Lány és támadója, Át a vizen, Három dal női hangra, Loreley, Zimzizim, Nimfa, Egérrágtá mese, Harminc bagatell, Álmodott sor*). Az önmegújulás háromszoros körei szimbolizálják a múltat, a jelent és a jövőt; a föld, a levegő, a víz hármasszféraját; a Menny, a Föld és a Pokol világát; a Hold három fázisát; a felkelő, a delelő és a lemenő Napot, az ellentétek harmonikus átváltásainak dinamikáját, a szöveg három jelentésszintjét a szó szerintit, az allegorikust és a misztikust. Az ikerkörök a férfi és a nő, a tudás és a szeretet jelképei: „*Ha szívemben tűzvész lenne, / hét fűvel oltanám*”, „*fagyökér rejteken / marék porból megterem*”(Varázs-virágok); „*ha felmérted e csodát / a hajnal útvesztőin át: / mellemből kelj és szememből tüzelj*,” (*Három dal női hangra*); „*a Rajna / hullámszik az égen át, / felhőn Loreley*” (*Loreley*); „*nem lehetnék sohasem / igaz szerető, / lennék sötét hátadon / sápadt lepedő*.”; „*Üjülő / tavasz, békés-szemérmes ágyat adtál / kardvirágok őrző rejtekén, / mely mint makacs szűz, tiszta és kegyetlen*”, „*s kettőző kút-tükör, elég vagyok magamnak, / mezítlen-párosan szunnyadok egyedül*,” (*Nimfa*) „*Evezünk a Szerelem Tengerén, / a Vak Vezér, a Sárkánycsont, meg én*”(Harminc bagatell).

A mitológia eszköztára Weöres Sándor költészetében csak kiindulópont az érzékfeletti belső zengetéséhez – amit Keats *viewless wings*-nek nevez –, hogy körív formájában visszatérhessen önmaga teljességében tündöklő abszolút léthez: „*Úgy érzem, már nem vagyok, / és tudom, hiába érzem; / mint ültessem el a fényben / összeláncolt keringésben / ezt az élő csont-magot / melynek feszítése láng / és hajtása e világ?*”(Nyolcadik szimfónia). A megnevezett középpontú kör még hangsúlyosabban fejezi ki a tökéletesség önmagát folytonosan megújító eszméjét, amely még kombinálódhat a másik három geometriai alapszimbólummal.

A weöresi szubjektum önreflexiójának szintézis jellege mutatkozik meg általuk. A kozmikus szemléletmóddal rendelkező szubjektum „*Szívemből a Nap ragyog, / mellkasomból csillagok, / bizonyos a boldogságom*,” (*Nyolcadik szimfónia*) örök érvényű önmegújuló ereje a ciklikusságban rejlik. Az antropomorfizált világmodell⁶, amely az egész emberiség prototípusát alkotja, a kozmikus szubjektum meghatározója is. E szemléletmód szerint, a kozmosz és az ember között alapvető analógia áll fenn: az ember mikrokozmoszként az őt körülvevő makrokozmosz tükörképe. A különböző mitológiák közös jellemzője, hogy az

6 Várkonyi Nándor szellemi körének előadásai során alakult ki e világszemlélete.

antropomorf világmodellben a hús vagy a csontváz jelenti a négy elem közül a földet/köveket, a fej a tüzet, a vér a vizet, a tüdő és a lélegzés pedig a levegőt. Leonardo da Vinci egy körbe és egy négyzetbe rajzolva ábrázolja az ember és a természet, a mikro- és a makrokozmosz összefüggéseit. Hamvas Béla *A láthatatlan történet* c. írásában így fogalmazza meg a kozmikus ember ősi hagyományokban megjelenő szimbolikáját: „Az első ember a világ ősi alapformája volt. Kozmikus jelenség. Óslény, akiben az isteni származás világos tudata élt. Az ősi ember a homo aeternus, az örök ember” (Hamvas 1996, 75). Általa a költő az élet, a lét változatlan, örök értékeit tárja fel, megmentve a feledés homályától. Költői szókészletének csillagszerű gravitációjával az érzékelhető és az érzékek feletti világ, a szubjektumot tükröző világ és a kollektív tudat ősemlekezetének összefüggései rajzolódnak meg. A versek közötti utalásos szerkezet, a motívumok oda-vissza olvasása lírai többletjelentéssel látja el a költői én hagyományosan megélt szerepkörét. Az intertextualitás által kiterjesztett szöveg-univerzumban a klasszikus értelemben vett lírai én metafizikai síkban bontakozik ki, és alakítja ki önmagát. A *Tűzkút* hét év költészetét méri fel. „Költészetem ne csak fordulatot legyen, hanem állandó forgás is, mindig új és más. (...) Állandó iránya ennek a forgásnak, azt hiszem, nincs – azon iparkodom, hogy költészetem, akár csak az ember, mint az élőfa, növekedjék, gyökereivel a földnek, csúcsaival az égnek, ágaival a négy égtájnak...” (Domokos 1993, 53). A befogadó szubjektuma egybeesik az olvasott költemény szubjektumával, akár olyan metonimikus viszony keretében is, ahol a költészet és egy másik feltételezett „másik” között legyen az a Te névmás, szöveg, dátum, hely v. idő szerepkörében, mely nem dönti el végérvényesen a versbeli szerepüket, sem az allegória, sem a metafora irányvonalába, de mégis erősen éltetve azt. Az intertextualitás által kiterjesztett szöveg-univerzumban a lírai én – **és általában a szubjektum – csak korlátozottan van jelen**. Ennek Celan költészetében kettős jelentősége van: verseiben egy olyan mesterséges én aposztrofálódik, amely nem tud a másikkal dialógusba lépni, ezért nem is képes egy hagyományos lírai én szerepét betölteni. A én problémája úgy is megfogalmazódik, mint a lírai alany lehetetlensége. Az alakzatok mozgása feltételezi az idegen és a saját között fennálló rokonságot. A versek én-je is ilyen alakzat, vagyis olyan metonimikus viszony a költészet és egy másik feltételezett „másik” között, mely nem dönti el végérvényesen a versbeli szerepüket, sem az allegória, sem a metafora irányába. A cél tehát bennünk van, a hozzá vezető úttal együtt, egyfajta zárt, de „*a határtalanba nyilalló belső végtelenben*” – olvasható a *Tűzkút* szonett-sorozatában (Domokos 2002, 149).

A kozmikus szubjektumszemlélet „kivételes erejű csomósodása, sűrűsödése annak a pulzációnak, ami Weöres költészetében az elmúlónak és a keletkezőnek az együtt játszásával az élet elvét jelenti” (Bori 1990, 351). A kötet versei

feltárják a kozmikus szubjektum jellemvonásait: „alakul naponként”, „téged felröpít magával”, „formája nincsen... mindinkább emeljen szép rejtett szárnyaidra” (*Intimus*); „ül magasban s nézi / az ítélet elfoszló képeit”, aki a határon túlra látna, / itt nincs és nem lehet soha; / mert ha van: nem fönn-lebegőben, / már érkezéskor eltűnőben.”, *szégyen alkonyán elolvadsz a fürdővízben!*” (*Nyolcadik szimfónia*); „mint oldott gyöngysor szétgurúl” (*Három dal női hangra*). A kozmikus szubjektum Hamvas Béla értelmezésében az örök ember, a világ ősi alapformája. Gondolata Weöres költészetének szintetizáló jellegét jeleníti meg, azt a kozmikus szubjektumot, melyben isteni származásának tudata világosan él. Átlényegülése és körkörösége révén rendelkezik a két világ, a földi és égi világ közötti átjárhatóság képességével.

Irodalom

- Bori Imre. 1990. A szintézisteremtő. In. *Magyar Orpheus. Weöres Sándor emlékezetére*, szerk. Domokos Mátyás. 351–369. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Domonkos Mátyás. 1993. *Egyedül mindenkivel. Weöres Sándor beszélgetései nyilatkozatai vallomásai*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Domokos Mátyás. 2002. *A porlepte énekes. Weöres Sándorról*. Budapest: Nap Kiadó.
- Hamvas Béla. 1996. *Anthologia humana*. Szentendre: Medio Kiadó.
- Hornik Miklós. 1967. Folyóiratszemle. *Magyar Szó*, jún. 18. 14.
- Derrida, Jacques. 1992. *Acts of Literature*. New York, London: Routledge.
- Nagy Pál. 2002. *Journal in-time. Él(e)tem 2*. Budapest: Kortárs Kiadó.
- Weöres Sándor. 2003. *Egybegyűjtött írások I–III*. Budapest: Argumentum Kiadó, Weöres Sándor örököse.

Emeše MATE PETRIK

SPECIFIČNOST VEREŠEVOG HERMETIČKOG POETSKOG GOVORA U ZBIRCI *TŪZKŪT* (‘VATRENI BUNAR’)

Zbirka *Tűzkút* ocrtava sintetizirajući karakter pesnikovog pristupa subjektu. Referentna međustruktura pesama, iščitavanje motiva u oba smera služi kao liriska konotacija uz tradicionalno doživljene uloge poetskog subjekta. U tekstualnom univerzumu proširenom putem intertekstualnosti lirsko „ja” se otkriva u metafizičkoj ravni, stvarivši tako prohodnost za figurativni vid retoričkog metadiskursa. Subjektat primaoca se sažima sa subjektom pročitane pesme, obogaćujući na taj način orfički kolorit: večnog čoveka, osnovni arhetip sveta, svest o božanskom poreklu, prohodnost između zemaljskog i nebeskog sveta, metamorfozu, cikličnost.

Ključne reči: spiritualni krug radionice „Magyar Műhely” (‘Mađarska radionica’), posebno izdanje posvećeno Šandoru Verešu, unutrašnje promene paradigmi, transcendentalizam, metamorfoza samorefleksije subjekta.

Emese MÁTÉ PETRIK

WEÖRES’S CHARACTERISTICS OF HERMETIC POETIC NARRATION “FIRE WELLS”

The particular features of synthesis in the book „Tűzkút” outlines the synthetic nature of the poet’s subjective aspect. The interwoven structure between the songs, recursive reading motives, lyrical interpretive expressiveness supplies traditionally perceived sphere of poetic self. With all the intertextuality and the features of augmented textual universe classicists take the lyrical „ego” as they unravel the metaphysical level, creating mobility of rhetorical figurative meta-speech. Recipients of subjects graduate together with the subject read poems, enriching Orphic coloring: the humanness, ancient basic forms of the world, awareness of divine origin, permeability between the earthly and the heavenly world, the essence and cyclicity.

Keywords: Spiritual Circle magazine “Magyar Műhely” (Hungarian Workshop), a special edition dedicated to Sándor Weöres, interior changes paradigms, transcendentalism, metamorphosis of self-reflection subject.

